

ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Питанням історичної обумовленості сучасних рис та інституційних бар'єрів розвитку підприємництва в Україні, внутрішнього змісту підприємництва та його суспільної ролі як інноваційної та соціально-відповідальної діяльності, а також реалій та перспектив розвитку підприємництва в Україні було присвячено круглий стіл, що відбувся 1 грудня 2016 р. у ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". У засіданні взяли участь фахівці з економічної історії, теорії та практики підприємництва, представники академічної наукової спільноти, бізнесу та провідних економічних кафедр національних університетів (ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", КНУ ім. Т. Шевченка, ДВНЗ "КНЕУ ім. В. Гетьмана", КНТЕУ, ДННУ "Академія фінансового управління", ДУ "Інститут всесвітньої історії НАН України", НАДУ при Президентові України, НаУКМА, Львівського торговельно-економічного університету, Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки, Одеського національного університету ім. І. Мечникова, Харківського торговельно-економічного інституту КНЕУ та ін.).

Актуальність та важливість тематики засідання і проблем, винесених на обговорення, визначені складністю й суперечливістю процесу розвитку національного господарства, зокрема його підприємницького сектора, необхідністю дослідження історичної траєкторії становлення та інституційних передумов деформації у вітчизняному господарському середовищі підприємництва як базового інституційного комплексу, що є рушієм суспільного розвитку на інноваційній основі. Не менше значення має розкриття специфічних рис і тенденцій еволюції підприємницького середовища в Україні у контексті загальносвітових трендів і викликів. Теоретико-методологічною основою вирішення практичних завдань оптимізації державної регуляторної політики та розвитку підприємницького середовища як основи конкурентоспроможності національної економіки має слугувати розкриття внутрішнього змісту підприємництва в діалектичній єдності його господарських, ментально-духовних, поведінкових, соціально-культурних складових, зовнішніх і внутрішніх детермінант, єдності загальноцивілізаційного і специфічно національного. Тому синтезуючий характер тематики круглого столу, що поєднує історію, теорію та практику підприємництва, сприяв змістовному обговоренню питань і виявив свою перспективність для організації та проведення подібних заходів.

Встановлення історичних закономірностей та національних особливостей еволюції інституту підприємництва, обґрунтування на цій основі напрямів вдосконалення державної регуляторної політики у сфері підприємницької діяльності передбачає дослідження історії підприємництва в Україні як процесу становлення інноваційної моделі господарської поведінки; оцінку характеру та ефективності інституційної взаємодії держави та бізнесу на різних етапах господарської еволюції та в різних технологічних укладах; аналіз та узагальнення генези, історико-культурних чинників і політико-економічних детермінант розвитку підприємництва.

На думку *А.І. Чуткого* (д.іст.н., проф. кафедри історії та теорії господарства ДВНЗ "КНЕУ ім. Вадима Гетьмана"), підприємництво є національною рисою українців, яка, на жаль, нівельована низкою історичних зламів. Зародки торгово-лихварського капіталізму формувалися вже у Київській Русі на основі реалізації можливостей, які давало її розташування на перехресті міжнародних торгових шляхів – це об'єктивно підштовхувало українців використати цей бонус для отримання максимальних дивідендів від нього. Український етнос від моменту свого оформлення у ранньому Середньовіччі характеризувався не лише працелюбством, а й схильністю до нового,

здатністю ризикувати, активною життєвою позицією та позитивним ставленням до примноження багатства, що на загал не було властивим західній (європейській) цивілізації доби Середньовіччя. Саме така ментальна установка обумовила ту обставину, що українці змогли розвивати господарство та економічні зв'язки з іншими землями в умовах постійної загрози зі Степу (зони панування войовничих народів). Посилення іноземної агресії і поглинання українських земель іноземними державами (у XIV–XV ст.) уповільнили наш господарський поступ. При цьому всі метрополії послідовно проводили політику перетягування на свій бік або винищення найбільш активної частини українського етносу (а отже й осіб, які мали підприємницькі здібності). Особливий наголос робився на економічну сферу життя: Магдебурзьке право поширювалося перш за все на неукраїнське населення, усуваючи українців від участі в торгівлі та ремісничих цехах; в аграрному секторі монопольне становище посіли іноземні або денационалізовані землевласники; спеціальні преференції дозволили іноземцям посісти таке і в лихварстві. Боротьба за відновлення української державності, а відповідно й самостійності в економічній сфері, середини XVII, початку XVIII та початку XX ст. завершилась поразкою, щоразу ведучи до фізичного знищення найбільш підприємливої частини українського етносу. Це, зрештою, призвело до укорінення пасивності як своєрідного елемента самозбереження – бути активним, виявляти ініціативу та самостійність стало небезпечно. Кілька століть тривала деукраїнізація підприємництва, тому одним із важливих завдань сучасного етапу є "активація гену підприємництва" в українців.

Беручи до уваги, що тривалий історичний період розвитку підприємництва на етапі формування промисловості та національного ринку відбувався за умов відсутності національної держави, під деструктивним впливом подій політичної історії на господарський розвиток, особливої важливості набуває оцінка наслідків урядової політики в частині виявлення історичних чинників становлення та деформації національного підприємництва як суспільно-економічного феномена.

В.М. Феценко (д.е.н., професор кафедри історії та теорії господарства ДВНЗ "КНЕУ імені Вадима Гетьмана") наголосила на актуальності та важливості аналізу історичного досвіду організації та наукового осмислення функціонування національного підприємництва на зламі XIX–XX ст. У цей період Україна в межах Російської імперії стає одним з основних центрів промислового виробництва. Спостерігається піднесення важкої, машинобудівної, цукрової та інших галузей промисловості, відбуваються активні процеси монополізації виробництва, формується ринок капіталів. Бурхливе пореформене зростання промисловості відбувається на основі власних капіталів промислових підприємців, державних інвестицій та потужного припливу іноземних капіталів, створюючи таким чином особливу модель підприємницьких відносин. З дослідженням зазначених питань у другій половині XIX – на початку XX ст. виступили відомі українські вчені А.Антонович, В.Железнов, М.Цитович, М.Туган-Барановський, П.Фомін та ін. Враховуючи специфічний характер вітчизняної моделі підприємництва, в українській економічній думці її сутність досліджувалася в системі потужного суспільно-економічного впливу з боку державних структур, робітничих союзів, кооперативних утворень і так званих представницьких організацій великого капіталу, якими були з'їзди промисловців. Останні цілком справедливо характеризувалися як інститути захисту, лобіювання та практичного впровадження інтересів підприємців. У цілому система підприємництва була представлена у вигляді взаємодії таких складових: держава – представницькі об'єднання підприємців – великі приватні компанії та монополістичні утворення. Таким чином, у результаті формування та деструкції ринкового середовища у вітчизняній економіці під дією урядового протекціонізму, іноземного капіталу, становлення та зростаючого впливу фінансово-промислових та фінансово-політичних груп, державного монополізму відбулася

деформація інституту підприємництва як основи інноваційного розвитку та конкурентоспроможності національного господарства.

Тезу про історичні паралелі суспільного розвитку в частині формування специфічної моделі взаємодії держави і підприємницького середовища підтримав *П.М. Леоненко* (д. е. н., проф., зав. відділу теорії економіки і фінансів ДННУ "Академія фінансового управління"). У своєму виступі він наголосив на морально-етичних засадах господарської діяльності, що виступають на перший план і визначають суспільні ефекти від підприємництва. Ще одна аналогія, яку можна провести між другою половиною XIX – початком XX ст. і сучасністю, стосується реформування економіки: т.зв. "відсутність політичної волі" до змін може бути пояснена конфліктом інтересів, який виникає за умов зрощення держави і бізнесу.

У контексті проблематики інституційного забезпечення та бар'єрів розвитку підприємницької діяльності *М.Ю. Борисов* (ст. викл. кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин ОНУ імені І. Мечникова) звернув увагу на актуальні риси Столипінської аграрної реформи, яка ґрунтувалася на теоретичних основах, закладених вітчизняними вченими-економістами А.Антоновичем, М.Бунге, Д.Піхном та ін. У ході реформи П.Столипін також використав кооперативні ідеї Ф.Райффайзена та Г.Шульце-Деліча, надавши державну підтримку створенню і розвитку як кредитних, так і виробничих селянських кооперативів. Одним із головних завдань, які вирішувала реформа, було дати землі справжнього господаря, а для цього необхідно було зробити більшість селян землевласниками. Це, своєю чергою, вимагало трансформації інституту приватної власності на землю сільськогосподарського призначення, що надавав перевагу власності поміщиків, держави і селянських общин, заважаючи впровадженню передових технологій і техніки в землеробстві та тваринництві. У визнанні недоторканості приватної власності та її поширенні серед селян Столипін бачив шлях до формування широких верств дрібних земельних власників, які зміцнять країну і стануть перешкодою для розвитку революційного руху. Такі інституційні зміни власності були неможливі без змін у інституті прав людини. Адже людина, яка має власність з правом успадкування її нащадками, стає більш свідомим і активним учасником суспільно-політичного життя. Швидке зростання не тільки економічної, але й політичної активності напередодні Першої світової війни можна розглядати як доказ того, що реформа фактично сприяла становленню та розвитку громадянського суспільства, брак якого відчувається і в сучасній Україні.

Система відносин землекористування та сільське господарство загалом і сьогодні вимагають суттєвих інституційних змін. Розпаювання колгоспних земель, що почалося у 1995 р. на підставі Указу Президента, не створило справжнього господаря на селі, а лише призвело до зубожіння широких верств селянства, занепаду сільського господарства та знелюднення сіл. Питання цивілізованого ринку землі сільськогосподарського призначення досі залишається відкритим через відсутність належного механізму купівлі-продажу землі та неможливість отримання довгострокових кредитів в умовах економічної і політичної нестабільності в країні. Своєю чергою, подальший розвиток інституту приватної власності гальмується через нерозвиненість інституту прав людини та практичну відсутність громадянського суспільства, яке перебуває лише на етапі становлення. Зміцнення цього інституту вимагає як певних конституційних змін, так і елементарного знання своїх прав громадянами країни – від прав споживача до прав людини, що гарантовані ратифікованою Україною Загальною декларацією прав людини ООН. Несформованість інституту особистої приватної власності в аграрному секторі України призвела в нинішніх умовах до швидкого зростання агрохолдингів на шкоду сімейно-трудовам господарствам і кооперативам. Під час Столипінської реформи селяни отримали можливість виявлення особистої ініціативи та ініціативи спільної у вигляді кооперації на засадах добровільності, що,

разом узятє, формувало в людях громадянську свідомість і відповідальність, а вже через кооперативи та потужний кооперативний рух заклало основи громадянського суспільства, без якого неможливий стійкий розвиток національного господарства.

На суперечностях інституційної взаємодії підприємництва, найманої праці та держави акцентував увагу *В.Д. Лагутін* (д.е.н., проф., зав. кафедри економічної теорії та конкурентної політики КНТЕУ). У своєму виступі він звернув увагу на те, що без інституту найманої праці, який в Україні ще тільки формується, підприємство не може виконувати свої функції щодо суспільства. Монополізм, асиметрія в доступі до ресурсів, у тому числі інформаційних, тіньова економіка, корупція у взаємовідносинах бізнес-середовища і органів державної влади – це основні характеристики підприємницького середовища в Україні, які тісно пов'язані між собою. Інституційна недостатність захисту прав власності, як і прав найманих працівників, блокує стимули підприємницької активності та можливості їх реалізації.

Інституційний аналіз сучасних реалій та перспектив інноваційного підприємництва в Україні здійснила в своєму виступі *Т.В. Гайдай* (д.е.н., доцент кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка). Навівши статистичні показники зростаючої технологічно-інноваційної інертності вітчизняної економіки, вона обґрунтувала наявність глибокого причинно-наслідкового зв'язку між цією хибною тенденцією та інституційною дефектністю існуючого в Україні квазіринку. З позицій сучасної інституційної теорії було аргументовано, що однією з найвагоміших ознак цієї інституційної дефектності є неконкурентний характер економічного середовища, що є бар'єром для інноваційного підприємництва. Інституційний порядок, сформований у вітчизняній економіці в результаті попередніх інституційних змін, за своїми ознаками є різновидом моделі "економіки обмеженого доступу", за типологізацією Д.Норта, Дж.Уолліса, С.Уебба, Б.Вайнгаста. У такій економіці порівняно найвищою є віддача від підприємницьких інвестицій у владу – власність, безпосередньо спрямованих на політико-економічне рентоотримання, яке, на жаль, стає потужною альтернативою конкурентній підприємницько-інноваційній діяльності. На думку Т. Гайдай, такий інституційний порядок обумовлює принципове переважання рентоорієнтованого мотиву підприємництва та обмеження його інноваційних стимулів. За цих умов ані держава, ані підприємство достатньою мірою інституційно не мотивовані до системних і великомасштабних інноваційних інвестицій. Для подолання цього хибного тренду необхідна політична воля до глибокої системної інституційної трансформації вітчизняної економіки у напрямі формування відкритого конкурентного доступу до ресурсів та результатів їх продуктивного використання, скасування інституційної привабливості корупційного рентоотримання, забезпечення на основі широкого впровадження реальних конкурентних засад ринку порівняно вищої привабливості інноваційно-інвестиційного підприємництва.

С.В. Степаненко (к.е.н., проф., зав. кафедри історії та теорії господарства ДВНЗ "КНЕУ ім. Вадима Гетьмана") в порядку обговорення ключових питань розвитку підприємництва в Україні у контексті базових положень економічної теорії наголосив на сутнісних рисах і фундаментальних ознаках підприємництва, які й забезпечують його економічну роль та суспільну місію. Генеза форм і зміна зовнішніх умов підприємницької діяльності не заперечують якісних характеристик, а лише розкривають внутрішню природу підприємництва.

На трактуванні змісту підприємництва у традиціях шumpетеріанства докладно зупинилась *О.П. Нестеренко* (к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, мікро- і макроекономіки КНУ ім. Тараса Шевченка). Оскільки підприємство – це діяльність, для якої притаманні інноваційність, ризик, цілеорієнтована мотивація на максимізацію прибутку, то підприємець виступає насамперед руйнівником економічної рівноваги.

Разом із тим глибинна сутність підприємництва визначається креативністю, унікальністю, створенням організації та створенням цінності, що є творчими, конструктивними рисами. Жодна з існуючих концепцій, які частково співпадають, не набула домінуючого значення. Окремі аспекти підприємництва і дотепер є дискусійними. В контексті проблематики розвитку підприємництва в Україні та визначення його інституційних деформацій деякі дискусійні питання існуючих теоретичних концепцій підприємництва є особливо актуальними. Наприклад: чи є підприємництво вродженою схильністю та унікальним типом поведінки, чи це типовий спосіб реалізації господарської активності; чи обов'язковим для підприємництва є інноваційний процес, чи достатньою є імітація нововведень; чи є ризиковість необхідною умовою підприємництва; чи завжди метою і критерієм успішності підприємницької діяльності є максимізація прибутку тощо.

Підприємництво є не лише економічною формою організації виробництва, а й соціальним феноменом. *Д.О. Баяра* (д.е.н., проф. кафедри економіки підприємства КНУ ім. Тараса Шевченка) звернув увагу на нові, прогресивні, тенденції підприємництва в Україні у контексті загальносвітових тенденцій, зокрема на соціальне підприємництво. Його визначальною рисою є соціальна відповідальність, тобто орієнтація на досягнення соціально значимих цілей, тому до цього виду діяльності можуть бути віднесені всі, хто створює робочі місця (зокрема і ТНК), здійснює соціальні інвестиції, працює на соціалізацію економіки. Крім того, соціальне підприємництво – це бізнес з метою отримання доходу, частина якого реінвестується у вирішення проблем персоналу, територіальних громад та інших заінтересованих осіб. Новою тенденцією розвитку підприємницького середовища є конкурентне співробітництво, що є рисою нової, солідарної економіки. Основними категоріями цієї економіки є соціальний капітал і соціальна рента. Одним із ключових завдань соціального підприємництва та відповідального корпоративного управління є не лише вирішення нинішніх соціальних проблем суспільства, але й акумуляція ресурсів для підтримки та забезпечення стійкості нової економічної системи.

Зміст та конкретні форми реалізації корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) як стратегії інноваційного, інклюзивного та сталого розвитку компаній, громади, держави та суспільства загалом розкрила у своєму виступі *Н.А. Супрун* (д.е.н., головний науковий співробітник відділу економічної історії ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"). Ініціатором і драйвером розвитку КСВ в українському суспільстві стали підприємницькі структури. Впродовж останніх років провідні вітчизняні компанії активно імплементували західний та накопичували власний досвід у сфері КСВ, визначаючи на власний розсуд найбільш оптимальні форми реалізації стратегії соціальної відповідальності, розміри й об'єкти соціальних інвестицій. *Н. Супрун* наголосила, що розвиток соціально відповідальних ініціатив в українському бізнес-середовищі загалом відповідає загальносвітовим тенденціям поступової інтеграції принципів соціальної відповідальності у корпоративну стратегію, зміни філософії соціального інвестування, що орієнтоване на задоволення довгострокових інтересів суспільства та бізнесу. Водночас КСВ є тим інструментом, що уможливорює пришвидшену адаптацію відпрацьованих стандартів європейської ділової та бізнесової практики (відкритості, прозорості, підзвітності) у вітчизняному підприємницькому процесі, і тому саме цій стратегії відведена роль активного механізму інтеграції України в європейський соціально-економічний простір.

У продовження дискурсу щодо тенденцій розвитку підприємницького середовища *Ю.М. Уманців* (д.е.н., проф. кафедри економічної теорії та конкурентної політики КНТЕУ) зупинився на проблемі інституціоналізації фінансово-промислових груп в умовах глобальної конкуренції. Для України актуальним є питання інституційного забезпечення створення та регулювання діяльності ФПГ. Об'єктивні процеси концен-

трації капіталу сприяють створенню так званих неформальних або фактичних фінансово-промислових об'єднань, що не мають офіційного статусу ФПГ, однак їм притаманні усі сутнісні ознаки таких утворень на основі поєднання банківського та промислового капіталу. Такі формування часто застосовують непрозорі схеми діяльності та реалізації економічної влади. На думку Ю. Уманціва, однією з найважливіших умов підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та їх об'єднань в умовах глобальної конкуренції є інституціоналізація в Україні фінансово-промислових груп з прозорою структурою власності та активів.

Натомість *О.М. Петроє* (д.н.д.упр., доц., пров. н. співр. відділу економічної історії ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" наголосила на проблемах розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, що обумовлюють необхідність комплексного підходу до вироблення та реалізації ефективної послідовної і наскрізної державної політики, покликаної забезпечити інституційну підтримку МСП (навчання підприємців і розбудова інфраструктури розвитку МСП); фінансову підтримку і доступ МСП до фінансових ресурсів; інформаційну та аналітичну підтримку, визначення стратегій діяльності МСП, бізнес-об'єднань, громадських ініціатив, публічних органів влади та інших заінтересованих сторін; інформаційну і консультаційну підтримку українським компаніям у виході на ринки ЄС, супровід та сприяння контактам між вітчизняними та європейськими компаніями; сприяння консолідації МСП у бізнес-об'єднання.

Не применшуючи значення регуляторних заходів держави та ролі інституційного забезпечення розвитку підприємництва, *Л.В. Єлісеєва* (к.е.н., доцент кафедри аналітичної економіки та природокористування Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки) звернулась до аналізу нових явищ і тенденцій соціальної модернізації, що знаходять розвиток в економічній сфері, зокрема, в підприємницькій діяльності. Відповідно до глобального дослідження "Edelman trust barometer 2016" сучасним трендом суспільного розвитку є криза лідерства, влади й довіри. Інститути державної влади, засоби масової інформації стрімко втрачають авторитет, а у тріаді "державна – бізнес – третій сектор" сильним мережевим зв'язком стає зв'язок бізнесу та третього сектора, що обумовлює зростання ролі соціального капіталу як драйвера розвитку підприємництва та чинника зниження транзакційних витрат. На думку Л. Єлісеєвої, створення малих підприємств в Україні у 2014–2015 рр. було зумовлене посиленням соціальної активності всупереч загостренню макроекономічних дисбалансів. Розвиток кризових явищ – це новий виклик суспільству, внаслідок якого відбувається його консолідація та виникають креативні підходи до самоорганізації, кооперації, у тому числі через створення інноваційних форм підприємницької діяльності.

Наслідком цих процесів стала активізація в Україні краундфандингових, коворкінгових, шерінгових платформ та електронної комерції (e-commerce), учасники яких діляться продуктами, грошима, компетенціями тощо. Серед відомих шерінгових проєктів, які стартували з 2014 р. та успішно функціонують в Україні, – OLV, BlaBlaCar, Prometheus; краудфандингових – "Спільнокошт", Na-Starte, СімЗірок, Спільнобачення, а зразком для коворкінгів стали хакерспейси – простори для спілкування людей з близькими інтересами. Поширення таких інноваційних форм підприємницької діяльності відбувається органічно, бо ґрунтується на базових соціальних потребах людини – ділитися, гуртуватися, спільно діяти, та економічних мотивах – отриманні особистої вигоди, економії часу та ресурсів, а тому є стійкішим, ніж інститути, нав'язані суспільству "зверху". Як правило, політична еліта не зацікавлена у розвитку соціального капіталу. Більший інтерес мають громадяни, адже окремий індивід більш вразливий, ніж соціальна група. Консолідований середній клас здатний активно працювати у підприємницькому середовищі та ставити вимоги перед політи-

кумом і державними структурами. Проте у випадку сильного спротиву останніх саме бізнес-структури та середній клас – як найбільш активні та самодостатні члени суспільства – першими вдаються до еміграції, знижуючи при цьому рівень та якість національного соціального капіталу.

Поширення пірингових мереж, які урівнюють усіх її учасників між собою, систем колективного фінансування проектів, спільного споживання та простору для діяльності, пов'язане з новим етапом суспільного розвитку – відновленням віри у потенціал соціальної згуртованості. Це зумовлює поступове руйнування інституційних бар'єрів і моделей поведінки, що можуть бути визначені як посткомуністичний синдром – пасивність, утриманство, психологія неучасті, надмірне споживання, небажання виділитися з "сірого" середовища (ефект приєднання до більшості), мінімалістська етика праці, орієнтація на нетрудові та навіть незаконні доходи тощо. Таким чином, Україна не залишається осторонь від глобального тренду – відновлення віри у потенціал спільних дій. Розвиток малих підприємств, а також інноваційних форм підприємницької діяльності, що базуються на перевагах спільної участі та суспільної взаємодії, має водночас і зворотний потужний вплив на розвиток соціального капіталу. Активна участь громадян у інноваційних підприємницьких проектах здатна забезпечити збільшення національного виробництва, зменшення майнового розшарування та суспільної нерівності, ефективне функціонування соціальних ліфтів та дизайн нових потреб населення. Посилення взаємозв'язку між підприємницьким і третім сектором сприяє інклюзивному економічному зростанню національної економіки та зміцненню конкурентоспроможності бізнесу за рахунок його соціальної орієнтованості та інноваційності.

Узагальнюючи розгляд питань історії, теорії, реалій та перспектив розвитку підприємництва в Україні, загалом солідаризуючись з більшістю висловлених думок та позицій, вважаємо за необхідне підкреслити деякі, найбільш суттєві, моменти щодо порушених проблем.

По-перше, сучасні реалії та інституційні бар'єри розвитку підприємництва в Україні значною мірою обумовлені історичною траєкторією формування національного господарства, зокрема тим, що процеси органічного розвитку протопідприємницьких форм господарювання, становлення національного ринку та підприємницького середовища на основі утвердження буржуазних відносин були перервані в середині XVII ст. інкорпорацією українських земель до складу інших державних утворень, що призвело до інституційного реверсу – повернення феодально-кріпосницької системи – та витіснення українського елемента з ключових напрямів економічної діяльності (залізорудного, селітряного, поташного промислів; виробництва зброї та військового спорядження; міжнародної торгівлі; грошово-кредитної справи).

По-друге, досвід економічних реформ та історичні аналогії у розвитку підприємництва другої половини XIX – початку XX ст. і сучасності засвідчують, що у вітчизняній практиці інститут підприємництва зазнав критичної деформації, що призводить до невиконання його соціальної місії. Зокрема, підприємництво підміняється бізнесом як діяльністю, направленою винятково на особисте збагачення. Традиція використання державних фінансів та національного багатства фінансово-промисловими групами через механізми урядової підтримки суспільно значимих проектів; формування компрадорського капіталу; асиметричні та непослідовні реформаційні перетворення призвели до закріплення інститутів, які не сприяють економічному розвитку та народному добробуту.

По-третє, розкриття та реалізація внутрішнього змісту підприємництва як інноваційної та ризикової діяльності на основі економічної самостійності та відповідальності тісно пов'язані з політико-правовими детермінантами та соціальними, культурно-духовними чинниками суспільного розвитку. Тому розвиток підприємництва як

соціально-економічного феномена передбачає побудову правової держави і громадянського суспільства, подолання комплексу стереотипів суспільної свідомості та соціальної поведінки, успадкованих з часів радянського тоталітаризму та державно-монополістичної економіки.

По-четверте, оскільки підприємництво – це діяльність, що забезпечує економічний розвиток на основі інновацій (процес, який Й.Шумпетер визначив як "creative destruction" – руйнівне творення), то вона порушує ринкову рівновагу. Підприємницька активність веде до перерозподілу могутності, влади, власності та, зрештою, багатства, породжує нових переможців і невдач на політичній арені й на економічному ринку. Страх перед творчою деструкцією як зміною співвідношення соціальних сил породжує протидію тим інституційним змінам, що сприятливі для економічного розвитку на основі звільнення інноваційного потенціалу суспільства. Розвиток відбувається лише тоді, коли він не блокується потужними економічними гравцями, які відчувають, що їхні економічні привілеї будуть втрачені, й політиками, які бояться втратити свою владу.

По-п'яте, сьогодні можна констатувати формування нової парадигми підприємництва, засадами якої є: соціальна відповідальність; мережева побудова підприємницького середовища; партнерство некомерційних та неприбуткових організацій, стартапів для обміну знаннями, технологіями та формування єдиного інституційного середовища соціального розвитку; взаємодія великого бізнесу із середнім та малим, нові форми економічної інтеграції; триєдність соціального, ринкового та інноваційного орієнтирів діяльності. В Україні загальносвітовим тенденціям відповідає розвиток соціально відповідальних ініціатив, інтеграція принципів КСВ у корпоративну стратегію, створення інноваційних форм підприємницької діяльності, що базуються на соціальному капіталі та ІТ-технологіях (краундфандингових, коворкінгових, шерінгових платформах та електронній комерції тощо).

На основі розгляду синтезуючих аспектів історії, теорії та практики підприємництва визначено напрями: 1) оптимізації державної політики підтримки підприємництва в Україні з урахуванням новітніх тенденцій розвитку підприємницької сфери (комплексні зміни інституційного поля, що визначає вектори підприємницької активності; протидія рентоорієнтованому спрямуванню бізнесу; сприяння розвитку соціально відповідального підприємництва); 2) подальших наукових досліджень (концептуалізація зміни парадигми підприємницької діяльності в ході розвитку цивілізації; розроблення теоретичних засад КСВ як стратегії сталого розвитку суспільства); 3) вдосконалення системи підготовки фахівців за напрямом "Економіка і підприємництво" (включення до навчальних планів курсу "Історія підприємництва").

Докладніше матеріали круглого столу та аргументацію наведених положень див. у збірнику¹

Небрат В.В., д-р екон. наук
завідувач відділу економічної історії
Інституту економіки та прогнозування НАН України

¹ Підприємництво як рушійна сила суспільного прогресу : матеріали круглого столу (Київ, 1 грудня 2016 р.) / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – Електрон. дані. – К., 2016. – Режим доступу : <http://ief.org.ua/docs/scc/1.pdf>